

АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЄС ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (РОБОТІВ) У СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

НАДЬОН Вікторія Валентинівна - докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РУБАН Олена Олександрівна - кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.29>

Штучний інтелект став частиною нашого життя – це не наукова фантастика. Від використання віртуального особистого помічника для організації робочого дня до подорожей на безпілотному автомобілі та до наших телефонів, які пропонують пісні чи ресторани, які нам можуть сподобатися, ШІ – це реальність. Штучний інтелект відноситься до систем, які демонструють розумну поведінку, аналізуючи навколишнє середовище та роблячи дії – з деяким ступенем автономії – для досягнення конкретних цілей. Системи на основі ШІ можуть бути чисто програмними, що діють у віртуальному світі (наприклад, голосові помічники, програмне забезпечення для аналізу зображень, пошукові системи, системи розпізнавання мовлення та осіб) або ШІ може бути вбудований в апаратні пристрої (наприклад, вдосконалені роботи, автономні автомобілі, дрони або програмне забезпечення). Тому потребує уваги дослідження питання щодо аналізу роботи комісій (груп) ЄС та України, створених для впровадження на законодавчому рівні ШІ.

Ключові слова: роботи, штучний інтелект, суб'єкт, об'єкт, відповідальність, електронний суб'єкт, цивільне право, інтелектуальна власність, інновації, страхування.

Мета статті – проаналізувати джерела Європейського Союзу, України щодо впровадження ШІ в суспільне життя, розглянути позитивні та негативні сторони впровадження ШІ та зробити висновки.

«Неможливо зробити крок на землі, не зіткнувшись з відповідальністю та обов'язком, який необхідно виконати».

Томас Карлейль

Виклад основного матеріалу

Штучний інтелект, роботи та автоматизовані процеси – це те, що приходить у наше життя, і роль новітніх технологій з кожним днем тільки посилюється. Нове слово в світі розробок штучного інтелекту було внесено командою британських дослідників Університетського коледжу Лондона. У 2016 році в науковому виданні ReerJ був опублікований звіт, в якому розповідалося про розробки обчислювальної машини, яка зуміла передбачити 79 відсотків рішень Європейського суду з прав людини. Висновки, зроблені комп'ютерним суддею, базуються на текстовому аналізі законів, а також судових прецедентів. Координатор команди доктор Ніколаос Алетрас вважає, що подібна система не націлена на заміну людської праці машинною, а скоріше спрямована на допомогу в подальшому процесі прийняття рішень [1].

16 лютого 2017 р. прийнято Резолюцію Європарламенту «Норми цивільного права про робототехніку» [2], тобто комплекс правових принципів та етичних вимог у сфері створення та використання роботів. Резолюція як така не містить конкретних норм права, але є базовим орієнтиром для держав Європейського Союзу в частині розробки нормативно-правових актів щодо робототехніки. Слід зазначити ґрунтовний

та серйозний підхід резолюції до теми автономних роботів та штучного інтелекту. У резолюції відображено різні аспекти використання роботів: у промисловості, допомоги немічних і хворих, заміна рутинної праці тощо. При цьому резолюція позбавлена пафосу захопленості та закликає до обережного використання роботів, що здатні до самонавчання, внаслідок тих загроз, які вони можуть створити: втрата роботи для людей; зростання соціальної нерівності; проблема підконтрольності та керованості роботів; питання про відповідальність за шкоду, заподіяну автономними роботами тощо. Облік переваг та загроз від використання штучного інтелекту привів Європарламент до встановлення принципу поступовості, прагматичності та обережності щодо майбутніх ініціатив у сфері робототехніки та штучного інтелекту. З одного боку, цей принцип забезпечує облік усіх ризиків та загроз, а з іншого боку, не заважає інноваційному розвитку в сфері робототехніки.

У жовтні 2017 року Європейська рада заявила, що ЄС необхідно терміново зайнятися розв'язанням нових тенденцій, таких як штучний інтелект, «одночасно забезпечуючи високий рівень захисту даних, цифрових прав та етичних стандартів», та запропонував «Комісії просувати європейський підхід до штучного інтелекту» [3]. Європейський парламент дав широкі рекомендації щодо норм цивільного права, що стосуються робототехніки, а Європейський економічний та соціальний комітет надав свої пропозиції.

Мета європейської ініціативи з штучного інтелекту (далі – ШІ) – це: 1) підвищувати технологічний та промисловий потенціал ЄС та впровадження ШІ в економіці як у приватному, так і державному секторах. Це включає інвестиції в дослідження та інновації, а також поліпшення доступу до даних; 2) підготуватися до соціально-економічних змін, викликаних ШІ шляхом заохочення модернізації систем освіти та навчання, виховання талантів, прогнозування змін на ринку праці, підтримки перехідних процесів на ринку праці та адаптації систем соціального захисту; 3) забезпечити відповідну етичну та правову основу, засновану на цінностях Союзу та відповідну Хартію осно-

вних прав ЄС. Це включає в себе майбутні рекомендації щодо існуючих правил відповідальності за якість продукції, докладний аналіз проблем, що виникають, та співпраця із зацікавленими сторонами через Європейський альянс ШІ для розробки керівних принципів етики ШІ [4].

На думку Європейської комісії, штучний інтелект, Інтернет речей та робототехніка створять нові можливості та переваги для суспільства. Комісія визнала важливість та потенціал цих технологій, а також необхідність значних інвестицій у ці галузі. Компанія прагне зробити Європу світовим лідером у галузі штучного інтелекту, Інтернету речей та робототехніки. Для досягнення цієї мети необхідна чітка та передбачувана правова база для вирішення технологічних проблем.

У 2023 році Європейський парламент схвалив проєкт тексту майбутнього закону, який регулює правила у сфері ШІ. Після схвалення плану законодавці розпочнуть переговори з 27 країнами-членами ЄС щодо остаточного варіанту закону. Закон регулюватиме ШІ відповідно до рівня ризику: чим вищий він для прав чи здоров'я людей, тим більше зобов'язань. Список високого ризику охоплює штучний інтелект в освіті, критичній інфраструктурі, громадському порядку та управлінні міграцією. Особливі вимоги пред'являються до генеративних систем, таких як ChatGPT та DALL-E, які здатні створювати текст, зображення, аудіо та медіафайли. Вони повинні інформувати користувачів про те, що контент було створено машиною, а не людиною [5]. Отже, у розвитку та впровадженні ШІ зацікавлені всі сучасні країни світу, Україна не є виключенням.

Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [6]. Відповідно до Концепції, *штучний інтелект* – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час

роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [6]. Тобто простими словами *штучний інтелект* – це програмний продукт, який отримує певний запит, збирає та обробляє дані, а потім видає готове рішення. Таке рішення часто сприймається як результат роботи програми, яка демонструє інтелектуальну поведінку і працює подібно до людського мислення.

Україна, яка є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449).

Штучний інтелект має потенціал для покращення добробуту людей, сприяти позитивній стійкій глобальній економічній діяльності, зростанню інновацій та продуктивності, а також допомогти відповісти на ключові глобальні виклики. Він використовується в багатьох секторах від виробництва, фінансів і транспорту до охорони здоров'я та безпеки. Окрім переваг, штучний інтелект також створює виклики для суспільства та економіки, зокрема щодо економічних змін та нерівності, конкуренцію, зміни на ринку праці та наслідки для демократії та права людини. Так, наприклад, у грі го, в якій досить складно перемогти, і в якій, як думали люди, комп'ютер ніколи не переможе найкращого гравця-людину, або що це станеться через 20 років, однак, програма AlphaGo, створений компанією DeepMind, компанією, яку купив Google, перемогла найкращого гравця го у світі. І тепер вона може грати зі 150 гравцями одночасно та перемагати їх усіх.

Слід зазначити, що самостійність робота на рівні технологічного розвитку відносна. По-перше, алгоритм дій робота створюється людиною, навіть якщо йдеться про штучний інтелект та самонавчальні нейронні мережі. Саме людина закладає лише на рівні програми модель діяльності робота. По-

друге, найчастіше робот діє у глибокій взаємодії з людиною як дистанційно (керування дронами, глибоководними апаратами), так і всередині пристрою (керування літаком). Причому саме автономність роботів може бути ключовим питанням у визначенні правосуб'єктності та відповідальності кіберфізичних систем. Відсутність автономності перетворює робота на об'єкт правовідносини, на технічний пристрій та програмний продукт. Якості суб'єкта права характерні лише власнику робота.

У резолюції Європарламенту особливо обговорюються питання відповідальності у разі використання автономних роботів. Автономність роботів у контексті резолюції розуміється як здатність приймати рішення та реалізовувати їх самостійно без зовнішнього контролю чи впливу. При цьому автономність сприймається, у суто технічному плані, як реалізація програми.

Європарламентом запропоновані ознаки автономних (розумних) роботів: 1) здатність ставати автономним, використовуючи сенсори та (або) обмінюватися даними зі своїм середовищем; 2) здатність самонавчати на основі набутого досвіду; 3) наявність щонайменше мінімальної фізичної підтримки; 4) можливість адаптувати свої дії та поведінку відповідно до умов середовища; 5) відсутність життя з біологічної точки зору.

Серед дослідників у галузі ШІ ведуться дискусії щодо правосуб'єктності створених роботів і налаштованих до саморозвитку. На нашу думку, питання про наявність правосуб'єктності роботів має вирішуватися на основі конвенційно виробленого в юридичній науці та практиці поняття «суб'єкта права» і тієї вирішальної якості, що визначає наявність самостійної правової особи. Основним для фізичних та юридичних осіб є здатність особи мати (набувати) права та виконувати обов'язки, а також нести цивільно-правову відповідальність. Однією з ознак суб'єкта права є вольова поведінка. Зіставлення фізичної особи з автономним роботом (штучним інтелектом) призводить до висновку про те, що за наявності загальної ознаки усвідомленості, робот не має такої якості, яка притаманна людині – воля.

Отже, тотожність між людиною та роботом як суб'єктами права неможлива.

У світовій юридичній літературі робляться спроби розглянути природу роботів за аналогією до правового режиму тварин. У більшості правових систем світу тварини розглядаються як об'єкт права з урахуванням принципу гуманного ставлення до них. На відміну від роботів, частина тварин здатні до прояву емоцій, але не мають свободи волі і не можуть, отже, здійснювати права та виконувати обов'язки.

Оскільки питання самостійності робота як суб'єкта права передчасне, у резолюції Європарламенту наголошується на можливості застосування до деліктних відносин за участю роботів двох юридичних конструкцій відповідальності:

- виробника за несправність робота (за його якість та безпеку);
- за шкідливі дії, згідно з якими користувач робота несе відповідальність за поведінку, що завдала шкоди.

При цьому в акті Європейського парламенту підкреслюється недостатність вищевказаних правил у тому випадку, якщо шкода настала внаслідок дій та рішень робота і за відсутності вини та причинно-наслідкового зв'язку дій людини і шкоди, що настала. Не передбачаючи остаточних юридичних рішень у цьому питанні, Європарламент намітив цілу низку напрямів розвитку законодавства щодо відповідальності за дії розумних роботів.

Насамперед Європарламент у вирішенні питання про відповідальність у зв'язку з використанням автономних роботів дотримується ідеї неприпустимості обмеження видів, форм та обсягу компенсації тієї шкоди, яка може бути заподіяна розумними роботами. Такий підхід забезпечує врахування інтересів постраждалих та обмежує лобістські інтереси виробників роботів у вигляді зниження обсягу власної відповідальності.

Європарламент при визначенні особи, яка нестиме відповідальність за дії робота, виходить з теорії ризику, при якій відповідальність покладається на ту особу, яка могла мінімізувати ризики та врахувати негативні наслідки. У цьому ступінь відповідальності має визначатися ступенем автономнос-

ті робота та тією роллю, яку грає людина, яка навчає робота.

У резолюції Європарламенту наголошується на складності вирішення питання про відповідальність у тому випадку, коли шкода виникла за відсутності контролю людини в умовах високої автономності робота. У цьому випадку відсутність вини та причинно-наслідкового зв'язку виступає перешкодою у покладанні відповідальності на людину. Для таких випадків Європарламент пропонує використовувати механізм страхування відповідальності через внесення внесків виробниками та власниками роботів для компенсації шкоди постражданим особам.

У перспективі Європарламент пропонує розглянути питання щодо наділення роботів самостійним правовим статусом для тих випадків, коли роботи як електронні особи приймають рішення автономно. Вважаємо, що такий висновок передчасний. По-перше, слід розібратися з категорією електронного суб'єкта та суб'єктом права. По-друге, слід розуміти, до чого це може призвести.

Так, з одного боку цікавим є підхід інституту електронної особи як юридичної фікції, що дозволяє вирішити практичні проблеми, що виникають на даному етапі розвитку технологій штучного інтелекту, їх застосування та стану чинного законодавства. Серед науковців існує точка зору, згідно з якою роботи мають бути наділені статусом електронної особи для того, щоб звільнити своїх творців та користувачів від потенційної відповідальності за дії ШІ [7].

На перший погляд, організація та комп'ютерна програма – це абсолютно різні явища, проте між ними можна все ж таки провести деякі аналогії з точки зору їх правосуб'єктності. Електронна особа може мати схожість з юридичною особою в тому сенсі, що обидва є для їх власників засобом досягнення певної мети та існують і створюються виключно на користь їх власників. Робот, будучи наділений правовим статусом електронної особи, не отримує раптово прав та обов'язків, аналогічних людським, а власник робота створює юридичну фікцію, контроль над якою він здійснює [8].

Однак щодо цього існують і альтернативні точки зору. Так, С. М. Солайман, зазначає, що при розгляді питання про визнання правосуб'єктності ШІ, останніх не можна порівнювати з юридичними особами, оскільки жодна з концепцій правосуб'єктності юридичної особи не застосовується до роботів. ШІ, наприклад, можна порівняти з тваринами за критеріями автономності, самосвідомості чи самовизначення, однак у такому разі він повинен також мати правовий статус, скоріше об'єкта права. У тварин, у роботів відсутній такий критично важливий елемент правосуб'єктності, як здатність здійснювати права та виконувати обов'язки [7].

До дуже суттєвих відмінностей між організаціями та ШІ можна віднести те, що організації автономні фіктивно, рішення з приводу їх дій приймаються їх власниками або експлуатантами, а ШІ може користуватися набагато більшим ступенем автономності за своїм характером та не контролюватися повною мірою своїм власником або розробником [9].

При визначенні особливостей правового статусу електронної особи необхідно врахувати, що така особа може являти собою інтегральне поєднання одночасно суб'єкта права та об'єкта права [10].

А. Краузова зазначає, що залишаються питання щодо того, чи не призведе створення правового статусу електронної особи до порушення функціонування суспільства та наскільки такий статус може бути потенційно використаний окремо [11].

На думку Майкла Золосі, у документах ЄС, що стосуються електронних осіб, роботи розглядаються швидше як непрямий засіб для більш фундаментальної дискусії щодо того, що означає бути людиною, і, незважаючи на добрі наміри, вони посилюють суспільні побоювання щодо роботів, а також продовжують знайоме оповідання про робот як про заклятого ворога людства. Ця популярна концепція демонструє те, як роботи стають вмістилищем культурної стурбованості щодо того, що означає бути людиною, і те, як таке занепокоєння може негативно впливати на потенційні сприятливі способи застосування соціальної робототехніки, на-

приклад, у сфері освіти або соціального обслуговування [12].

Отже, проаналізувавши позиції науковців, вважаємо неправильним та недоречним визнавати існування електронного суб'єкта, так як це призведе не лише до ризику наділення правами та обов'язками того, хто є простим інструментом, а й до порушення меж між людиною та машиною, зробить розмитими межі між живою та неживою, людиною та нелюдською істотою. Більш того, створення нового типу особи – електронної особи – посилає сильний сигнал, який може не лише розпалити страх перед штучними істотами, а й поставити під сумнів гуманістичні засади Європи.

Таким чином, надання статусу особистості неживої, несвідомої сутності є помилковим, оскільки, зрештою, людство, швидше за все, буде зведено до рівня машини. Роботи повинні служити людству і не повинні грати жодної іншої ролі, окрім як у сфері «наукової фантастики».

Висновки

Проаналізувавши положення Європейського Союзу, України щодо впровадження ШІ в суспільне життя, зазначим наступне. По-перше, потрібно дуже уважно проаналізувати спрямованість ШІ. По-друге, не можна вести мову про права, обов'язки та відповідальність ШІ. ШІ є об'єктом цивільного права, тобто об'єкт – це те заради чого виникають цивільні права та обов'язки, тому помилковим є висновки щодо наділення роботів правосуб'єктністю. Робот – це певний пристрій, машина, що виконує згенеровані програмою дії. Навіть, якщо програмою закладено функція саморозвитку, робот не стає правосуб'єктним, він виконує ті функції заради яких він був створений, набутий. По-третє, ШІ не може розглядатися з точки зору електронного суб'єкта, скоріше за все, йому притаманна функція електронного носія, а не електронного суб'єкта. По-четверте, відповідальність за шкоду завдану ШІ несе власник набутої за договором програми, робота тощо. Власник має право, якщо буде доведена вина виробника за створення, програмування ШІ, пред'явити регресну вимогу про відшкодування шкоди завданої

ШІ. По-п'яте, впровадження ШІ в суспільне життя вимагає від власника та виробника обов'язкового страхування новоствореного ШІ.

Література

1. Судний день. Як роботи забирають у людей роботу. URL: https://espresso.tv/article/2016/10/31/roboty_maybutnogo

2. Civil law norms on robotics: resolution of the European Parliament of February 16, 2017. URL: [r-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&rid=9#:~:text=C%2020252%2F241,Thursday%2016%20February%202017,conflict%20with%20the%20First%20Law.](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&rid=9#:~:text=C%2020252%2F241,Thursday%2016%20February%202017,conflict%20with%20the%20First%20Law.)

3. Консиліум ЄС щодо ШІ. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14-2017-INIT/en/pdf>

4. Communication from the commission: Artificial Intelligence for Europe. Brussels, 25.4.2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN#footnote8>

5. Європарламент схвалив план регулювання штучного інтелекту. URL: https://myc.news/ua/novosti_mira/evroparlament_odobril_plan_regulirovaniya_iskusstvennogo_intellekta

6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

7. Solaiman S.M. Legal personality of robots, corporations, idols and chimpanzees: a quest for legitimacy. *Artificial Intelligence and Law*. 2017. Vol. 25. No. 2. P. 155-179.

8. Schrijver S. [2018]. *The Future Is Now: Legal Consequences of Electronic*

SUMMARY

Artificial intelligence has become a part of our life – it is science fiction. From using a virtual personal assistant to organize our workday, to self-driving car journeys and our phones suggesting songs or restaurants we might like, AI is a reality. Artificial intelligence refers to systems that exhibit intelligent behavior by analyzing their environment and taking actions – with some degree of autonomy – to achieve specific goals. AI-based systems can be pure software operating in a virtual world (e.g., voice assistants, image analysis software, search engines, speech and face recognition systems) or AI can be embedded in hardware devices (e.g., advanced robots, autonomous cars, drones or software). Therefore, attention needs to be paid to researching the issue of analyzing the work of commissions (groups) of the EU and Ukraine, created for implementation at the legislative level of AI.

Keywords: robots, artificial intelligence, subject, object, responsibility, electronic subject, civil law, intellectual property, innovation, insurance.

Personality for Autonomous Robots. Who's Who Legal. URL: <http://whoswholegal.com/news/features/article/34313/future-now-legal-consequences-electronic-personality-autonomous-robots>

9. The Future is here: Artificial Intelligence and Robotics. URL: http://www.nishithdesai.com/fileadmin/user_upload/pdfs/

10. Bowyer K. Robot Rights: at What Point Should an Intelligent Machine Be Considered a «Person»? URL: <https://techxplore.com/news/2017-02-robot-rights-intel-ligent-machine-person.html>

11. Future of Artificial Intelligence Act of 2017, 115th Congress (2017-2018). URL: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/4625/text>

12. Szollosy M. Robots, AI, and the question of «e-persons». *Journal of Science Communication*. 2017. Vol. 16. No. 4. P. 1-6.